

חובת הזנת הבנים הקטנים

(מקורות והגדרות)

א. הרמב"ם בהל' אישות פי"ב הי"ד פסק: כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים, מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים, ואם לא רצה גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו ואם לא רצה מכריזין עליו בצבור ואומרים פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו והרי פחות הוא מעוף טמא שהוא זן את אפרוחיו, ואין כופין אותו לזון אחרי שש. דברי רבינו הם סתומים במקצת לכן הם ניתנים להתפרש בכמה אנפיו, אף יש לדייק בהם הרבה:

א) לא הבהיר רבינו מה כלול במלה "כשם" האם כונתו שאותו הגורם שהביא לחיוב מזונות האשה, הוא הגורם שמביא לחיוב מזונות הילדים הקטנים, או כונתו רק להקבלה בעצם החיוב או אף בצורת החיוב אבל לא בסיבת החיוב. ועי' מל"מ שם מש"כ בשם הרה"מ, ובאבני מלואים אהע"ז סי' ע"א מוכיח ההפך מזה.

ב) מדסתם הר"מ וכתב, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים ולא סיים שזהו רק בזמן שאמם קיימת משמע לכאורה שאף אם אמם מתה חייב לפרנסם. ועי' ר"ן כתובות סוף פ"ה שכתב דבזמן שאין אמם קיימת אינו חייב במזונותיהם, ועי' ב"ש סי' ע"א סק"א.

ג) מדלא הבדיל הר"מ בין אם אין לילדים ממה להתפרנס ובין יש להם, כגון שנפלה להם ירושה מבית אבי אמם, או שמי שהוא נותן להם, משמע דאפי' יש להם חייב האב לפרנסם. וכן הכריע הרמב"ם בתשובותיו לר' פינחס הדיין (שר"ת הר"מ סי' קמ"ט, נדפס עם הר"מ הוצאת "אל המקורות" ירושלים). ועי' רא"ש כתובות פ"ד סי' י"ד שכך פסק רבינו מאיר, וכן נפסק להלכה בטור ובשו"ע אבהע"ז סי' ע"א סע"א, והרשב"א בת' ח"ב סימן שצ"א כתב דאם יש להם אינו חייב לזונם ור' פינחס הדיין שם בתש' הר"מ מסתפק בזה, ועי' ט"ז אבהע"ז שם סק"ב, ובדבר משה לר' משה אמארייליו חאה"ע סי' מ"ה.

ד) מדכתב הר"מ זמן אחד עד שיהיו בני שש שנים, ולא חילק בין קטן חריף שאינו צריך לאמו אף לפני שש, ובין קטן שאינו חריף, משמע דאף בקטן חריף שאינו צריך לאמו אף לפני שש, אביו חייב לפרנסו עד היותו בן שש, ועי' אבני מלואים סי' ע"א אות ב' שכתב אחרת.

ה) מדכתב רבינו מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים, משמע

שעד שש שנים חייב להאכילן לא מתקנת חכמים. ועי' רא"ש בכתובות פ"ד סי' י"ד שמביא בשם רבינו מאיר שעד שש חייב לזונם מצד תקנת חכמים, ושם בסי' כ"ח כתב דעד שש חייב לזונם מתקנת אושא. וכן בטור אהע"ז סי' ע"א כתב דעד שש חייב לזונם מתקנת חכמים, ובסי' קי"ב כתב דעד שש חייב לזונם מתקנת אושא וע"ע נדרים דף ל"ח א', בפירוש הרא"ש במשנה. ובהרב המגיד פי"ט דאישות הי"ד הביא בשם ההלכות (הרי"ף) דעד שש חייב לזונם מתקנת אושא, וברי"ף שלפנינו אין גיר' כזו. וביש"ש כתובות פ"ד סי' מ"ד הביא בשם מישרים שכתב דהנ"מ לאחר מיתה, אבל בחיי האב חייב לזונה מתקנת אושא עד שש שנים, עכ"ל. ובשו"ע אבהע"ז סי' ע"א סע"א נקט לשון הר"מ ולא הזכיר בחיוב לזונם עד שש שהוא מתקנת חכמים או אושא, רק במשש ואילך כתב מתקנת חכמים ומשמע דמקודם חייב לפרנסם לא מצד תקנת חכמים, וכן בסי' קי"ב סע"ה נקט שיטת הר"מ מפ"ט הי"ד שסתם ולא הזכיר למה בפחות משש חייב אביהם בחייו לפרנסם, וכן השו"ע שם סתם, ובפחות מבני שש מיירי בשו"ע שם כדמבואר בב"ש שם סקי"ג. אולם בבאר הגולה שם הוסיף על דברי השו"ע שם שהחיוב הוא מדין תקנת אושא, ועי' בביאור הגר"א שם.

ו) הר"מ כתב שע"כ מאכילו משש ואילך עד שיגדלו (היינו עד שיביאו ב' שערות, רש"י כתובות מ"ט ב' ד"ה כשהן קטנים) משום תקנת חכמים. ובטור אהע"ז סי' ע"א הביא את תמצית דברי הר"מ והשמ"ט המלים, "כתקנת חכמים", ובמקומם כתב ומשש ואילך מצוה לזונם עד שיהיו גדולים ועל זה נאמר עושה צדקה בכל עת. המחבר בסי' ע"א שם הביא את תמצית לשון הר"מ והטור, והחזיר את המלים, "כתקנת חכמים". והגר"א בביאורו שם אות ב' כתב על המלים כתקנת חכמים צ"ע ע"ש, וכל זה ודאי צ"ע.

ב. בטרם ניגש לברר את הצד ההלכתי ברצוני להקדים כמה מלים שנראים לי כנחוצות. הנה אין אנו מוצאים מקרא או דיוק בתורה שאב חייב לפרנס את בניו הקטנים. ולכאורה קשה, וכי אפשר שהתורה אשר דרכיה דרכי נועם לא הטילה ולא הזכירה אפי' את חובת האב לפרנס את בניו הקטני קטנים (הכונה לא בתורת צדקה). ונראה לענ"ד שדבר זה הוא בבחינת דרך ארץ שקדמה לתורה, ולא משום שהתורה פטרה את האב מלדאוג לפרנסת בניו הקטנים. וראה רמב"ן שמות כ"א ג' בענין הקונה עבד שחייב במזונות אשתו ובניו (מכילתא שם קידושין כ"ב א') שכתב: והנראה בעיניי שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייבתם תלויים להם מנגד מצפים לידי הבעל, ועתה שנמכר יאבד בצרתם, — וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא בקטנים בזמן שהאב מצווה או נוהג לזון אותם — כל זה חמלה מאת ד' עליהם ועל העבד שלא ימותו בצערן בהיות עמלו בבית נכרי, ובניו ואשתו יהיו נעזבים, ואף על פי שלא היה הוא מחויב במזונותם מדין תורה כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות, אבל מכיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים, צוה האל ברחמיו להיות קונה כאב רחמן להם וכי' עכ"ל.

א"כ הרי ברור שאם התורה הטילה חובה על קונה עבד לפרנס בני העבד הקטנים, ק"ו שלא פטרה התורה את האב מלפרנס את בניו הקטנים. למה איפוא

לא הטילה ולא הזכירה התורה חובה זו של האב? אלא משום שפרנסת בניו הקטנים הוא טבע האדם המצוי גם אצל בע"ח, "עורבא בעי בניה וההוא גברא לא בעי בניה" (כתובות מ"ט ב') וכלשון הר"מ הנ"ל: והרי פחות הוא מעוף טמא שהוא זן את אפרוחיו, וזוהי כאמור דרגה שהיא בבחינת דרך ארץ שקדמה לתורה, לכן לא נזכר בתורה. ועד כמה שהדבר הצריך חוק מבחינת ההסדר החברתי נמסר הדבר לחכמים בהתאם להסמכה התורנית, "ועשית ככל אשר יורוך" (דברים י"ז י'), "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (שם י"א). (דרך אגב, אופיני שדרשה זו של חובת האב במזונות בניו הקטני קטנים נדרשה אפיתחא דבי נשיאה (כתובות ס"ה ב') כאילו בא להראות שבהיות הבעיא הזו נוגעת להנהגת הכלל בדבר חובת החזקת המשפחה בישראל, עסקו בזה אפיתחא דבי נשיאה, מקום הנהגת העם מתוך דאגת הכלל וקביעת מסגרותיו).

ההערה דלעיל באה כאן כדי להסיר תמזון לב שמעיק ומדהים כל בר-לב איך זה אפשרי שהתורה אשר דרכיה דרכי נועם לא הטילה ולא הזכירה חובת האב כלפי בניו הקטנים. ועתה נמשיך בהסברת הצד ההלכתי.

ג. מקורה של ההלכה שחובת האב לפרנס את בניו הקטני קטנים היא מהא דכתובות ס"ה ב' דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים, עד כמה עד בן שש כדרב אסי, דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בעירוב אמו, ממאי מדקתני היתה מניקה פותחין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה, מ"ט לאו משום דבעי למיכל בהדה, ודילמא משום דחולה היא, אם כן ליתני אם היתה חולה, מאי אם היתה מניקה. ודילמא הא קמ"ל דסתם מניקות חולות נינהו. איתמר אמר רבי יהושע בן לוי מוסיפין לה יין שהיין יפה לחלב ע"כ. ופירוש הדברים לכאורה שבא להוכיח כרב עולא ממש' ריב"ל שמוסיפין יין שהוא יפה לחלב משמע שעיקר מטרת הוספת המזונות היא לשם הבטחת ורבויו מזון הילד, היינו החלב, הרי שהאב חייב לדאוג למזונות קטני קטנים. וכן משמע שפירש הר"ן וז"ל: יפה לחלב, אלמא משום בן חייב לטפויי לו מזונות, עכ"ל. כלומר שענין הוספת המזונות הוא לא בגלל האם המניקה אלא בגלל הבן.

ד. אולם באמת מגוף הגמרא אין הכרע כלל בדברי ריב"ל הם תשובה על שאלת הגמ' ודילמא הא קמ"ל דסתם מניקות חולות נינהו, כי המלים איתמר אמר ריב"ל מוסיפין לה יין וכו', בלי מילת קישור וצירוף נראה שהוא ענין לחוד. וכן מוכח מהתוס' רי"ד שם שהוא מביא את דברי ריב"ל שמוסיפין יין שהיין יפה לחלב מקודם, ואח"כ הוא מביא הא דדרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה שזן קטני קטנים ע"ש. הרי שאין דברי ריב"ל מוסבים על שאלת הגמ' ודילמא הא קמ"ל דסתם מניקות חולות נינהו. ולפי"ז לא הוכחו דברי רב אסי, כי הראיה מהמשנה נדחתה.

אמנם לא ברור אם התוס' רי"ד גורס כן בגמ' הא דריב"ל לפני דברי עולא, או שהוא סידר כך בכונה את דברי ריב"ל מקודם, כדי שלא יטעו לומר שהם תשובה על שאלת הגמ' דילמא הא קמ"ל דסתם מניקות חולות נינהו. עכ"פ לגבי דחיית הראיה מן המשנה שהאב חייב לזון בניו הקטני קטנים אין הבדל בזה. ומה שבאמת אין דברי ריב"ל שמוסיפין יין שהיין יפה לחלב תשובה מצד עצמם על שאלת הגמ'

ודילמא משום דסתם מניקות חולת נינהו, והלא לכאורה ראייה מכאן שהדאגה היא רק להטבת ולרבויו מזון הילד היינו החלב, וי"ל כי יתכן לומר שהמטרה היא רק שמירת בריאות האם, שמכיון שהיין יפה לחלב אין ההנקה מחלישה ומזיקה לאם. ועי' רמב"ם פכ"א הי"ג דאישות שההנקה מנוולת את האשה, א"כ יתכן שעיקר הדאגה היא לאשה שבעלה חייב לדאוג לה, ואין מכאן איפוא ראייה שהאב חייב במזונות קטני קטנים.

ה. והנה לכאורה מה שדרש עולא ואמר אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, אבל זן קטני קטנים, היא משנה מפורשת בנדריים ל"ח א' בענין המודר הנאה מחבירו שנאמר שם: וזן את אשתו ואת בניו אע"פ שהוא חייב במזונות. הרי שכתוב בהדיא שאדם "חייב" לזון את בניו, וכן בגמ' שם ל"ח ב' גדולה מזו אמרו זן את אשתו ואת בניו ואע"פ שהוא חייב במזונות ע"ש, והנה זה ודאי שאין אדם חייב לפרנס בניו הגדולים. אבל בנוגע לבניו הקטנים, מדסתם במשנה וכתב סתם חייב במזונות אשתו ובניו, ולא כתב בניו הקטנים משמע לכאורה דבכל בניו הקטנים חייב לזונם. אך בכדי שלא תהיה סתירה לדברי עולא מוכרחים לומר שכאן מיירי בקטני קטנים, ולא נחתה המשנה לפרט ולפרש מכיון שאין שמה מקומה של ההלכה ונישנה שם דרך אגב ביחס למודר הנאה. עכ"פ בענין קטני קטנים הרי לפנינו משנה מפורשת שחייב האב לזונם.

ו. לכן אילולא דמסתפינא הייתי אומר אע"פ שכל הנרי"כ מציינים כמקור לרמב"ם רק הא דדרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה (כתובות ס"ה ב') לענ"ד יתכן שהמקור העיקרי של הר"מ הוא הך דנדריים שכתוב שם בהדיא הלשון "חייב" במזונות. וכן לשון הר"מ חייב במזונות בניו¹). ודאי הוא אמנם שהר"מ מסתייע בהך דכתובות ס"ה ב' ובמה שנתבאר לעיל שם בדף מ"ט ב' כמו שיבואר בעוה"י להלן, אבל מקור גדול הוא הך משנה דנדריים שנאמר שם מפורש שאדם חייב במזונות בניו, ובקטנים מיירי עד היותם בני שש כדמבואר בכתובות שם וכנ"ל. ואף שהר"ח לא הזכיר לשון קטני קטנים כבש"ס כתובות שם אלא קטנים, וכן מצאתי שהקשה בספר דינא דחיי ח"א לאוין פ"א דף ע"ה, וכתב דלשון הר"מ אינו מדויק כ"כ ע"ש. הנה נראה בסוגיין שם כתוב קטני קטנים ביחס לקטנים שהם יותר מבני שש שאין אדם זן שמזכיר שם מקודם, משא"כ הר"מ אינו מיירי ביחס לקטנים שהם יותר מבני שש, לכן מכנס רק קטנים, ביחוד אחרי שבין כך מסיק שגבול גילם עד היותם בני שש.

(1) אם זו ראי' היא, למה לא הביאה זאת הגמרא כתובות ס"ה, ומש"כ הרהמ"ח שליט"א לקמן אות י' שהוא משום שאינו מפורש במשנה שבקטני קטנים מיירי, ז"א שהרי ע"כ לכה"ס בקטני קטנים מיירי לפ"מ דלא קי"ל תקנת אושא דקטנים. א"כ מוכרח הוא כתי' הרא"ש (לקמן אות ז') שמש"כ "חייב" במשנה יכול להתפרש על אשתו, וזהו ודאי כונת הרא"ש במ"ש "דתקנת אושא היא וכר' ולא מתני' היא", היינו שמהגמרא מוכח שאין תקנת אושא זו נמצאת בשום משנה שאל"כ למה לא הביאה שם. שהרי אי"ל שתקנות אושא היו אחרי זמן המשנה, שהרי גלות הסנהדרי לאושא (ר"ה ל"א): קדמה לזמן סידור המשנה, וכן הביאה הגמרא עצמה שם סיוע לדברי ר' עולא מהמשנה בכתובות, אלא שראי' זו נדחתה. ה ע ו ר ך

ולפרש כהרא"ש דחייב במוזנותיהן לאו אבנין קאי כנ"ל. בכל אופן דין זה קדום הוא לפני תקנת אושא.

יא. ובוזו מבוארים יפה דברי הר"מ שכתב שאדם חייב במוזנות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים, מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים (דהיינו תקנת אושא כמו שיבואר להלן). דמשמע דעד שש שנים חייב להאכילן לא מצד תקנת אושא, שהרי היסוד הוא במשנה בנדירים שאב חייב לזון בניו הקטנים, ומכיון שיש לנו משנה מפורשת בנדירים אנו שפיר מסתייעים גם במשנה דכתובות כנ"ל (ועוד נשוב בעזה"י לדון בהך דכתובות) ואין זה מצד תקנת אושא⁶. ומכיון שלדעת הר"מ יסוד גדול להלכה זו היא הא דנדירים ל"ה, מוטעם ביותר למה הר"מ סתם ולא חילק בענין חובת האב להזנת הבנים הקטנים בין קיימת האם לאינה קיימת, שהרי הטעם שהר"ן מחלק הוא משום שכן משמעות הלשון במס' כתובות ס"ה ב' ז"ל ומתוך לשונות הללו נ"ל דכי אמרינן דין אותם קטני קטנים דוקא בשאמן קיימת ומדין מוזנות אמן נקבעו בה, שפ"ן שהן נגדרים אחריה אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם, אבל בשאין אמם קיימת אינו חייב במוזנותיהם, וגמרינן נמי דיקא לי הכי דמסייעינן לעילא ממתני', ומאי סייעתא נימא שאינו חייב לזונן אלא זמן הנקתם? אלא ודאי דייקינן הכי דמדתנא מוסיפינן לה על מוזנותיה משום דבעי למיכל בהדה אלא מוזנות הבן הנגרר אחריה הרי הן כמוזנותיה ומדין מוזנות שלה נקבעו בה וכו'. אבל כל שאין אמן קיימת לא מחייב אבל לא ראיתי לראשונים ז"ל שאמרו כן עכ"ל, א"כ מכיון שלהר"מ כפי שהוכחנו אין עיקר הלמוד מהך דמסכת כתובות אלא מהך דנדירים, ושם נאמר סתם שהאב חייב לזון בניו ומשמע בכל התנאים ע"כ שפיר סתם ולא חילק. גם שאר הראשונים לא פירשו כהר"ן כמו שהר"ן בעצמו אמר, משום דלא ס"ל שמשום מוזנות אמם ממש נגעו בהם, אולם לר"מ הדבר יותר מוטעם.

יב. אבל הרא"ש שפי' בהדיא בנדירים שם שחייב במוזנותיהן קאי רק אאשתו אבל בניו אפילו קטני קטנים (כגיר' המלאכת שלמה שם) חייב רק מתקנת אושא, כתב שפיר בכתובות פ"ד ס"י י"ד שעד שש חייב לזונם מתקנת חכמים, דהיינו תקנת אושא דלשיטתו קאי, וכן כתב בהדיא הרא"ש שם ס"י כ"ח בענין בת יבמה, בת שניה, בת ארוסה ובת אנוסה דאיבעיא בגמ' שם דף נ"ד אם יש להן מוזנות ועלו בתיקו ולית להו, דכל תיקו דממונא תומרא לתובע וקולא לנתבע, והנ"מ לאחר מיתה אבל בחיי האב חייב לזונם בתקנת אושא, עד שש שנים וכו' ע"כ ע"ש, היינו דלשיטתו קאי שכל היסוד הוא רק תקנת אושא, ומכאן ראייה שתקנת חכמים היינו תקנת אושא שהרי פעם כתב הרא"ש תקנת חכמים ופעם כתב תקנת אושא (ולמה שינה יבואר להלן). וכן פסק וכתב הטור בס"י ע"א כאביו הרא"ש שעד שש חייב לזונם מתקנת

(6) עדיין לשון הרמב"ם טעון ביאור כי הלשון "תקנת חכמים" אם אמנם יכול להיות משמעותה גם תקנת אושא, שהרי גם תקנות אושא תקנות חכמים הן, גם תקנות קדומות יותר כלולות יפה בלשון זה, כל שהן תקנות חכמים, וא"כ מה זה שחילק הרמב"ם בזה בין מוזן הקטנים למוזן קטני קטנים, שבקטני קטנים הוא מתקנת"ח ולא בקטנים. ה ע ו ר ך

חכמים. ובענין בת יבמה, בת שניה, בת ארוסה, ובת אנוסה פסק בהדיא ג"כ הטור כאביו הרא"ש, וז"ל באהע"ז סי' קי"ב בכל הנך מיבעיא ולא איפשיטא ואין להן מזונות בד"א אחרי מותו אבל בחייו חייב לזונם מתקנת אושא עד שש שנים ע"ש. ומכיון דבשיטת אביו הרא"ש קאי, והרא"ש הלא אמר בהדיא בנדרים שם דבקטני קטנים (כגירי המל"ש) תקנת אושא היא, ומשם ואילך מצוה הוא דאיכא כדתניא בכתובות מ"ט כנ"ל, לכן אף שהביא הטור בסי' ע"א תמצית דברי הר"מ בענין מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו השמיט המלים כתקנת חכמים כי ע"ז אין שום תקנה לדעת הרא"ש רק מצוה ואף ענין כפיית דברים שיש כאן בא מכח המצוה ולא מכח תקנה. הוא מש"כ הטור ומשם ואילך מצוה לזונם — ומסיים ועל זה נאמר עושה צדקה בכל עת.

יג. והרמב"ם פסק בפ"ט דאישות הי"ד אבל בת היבמה ובת השניה ובת הארוסה ובת האנוסה אין להם מזונות אחר מיתת אביהן אבל בחיי אביהן הוא חייב במזונותן כדין שאר הבנים והבנות בחיי אביהן, הלא שרבינו הר"מ סתם ולא הזכיר כאן תקנת אושא כי לשיטתו קאי שעד שש לאו מצד תקנת אושא חייב לזונם כנ"ל (?), ובמ"מ שם כתב אבל בת היבמה ובת השנייה וכו' כל אילו בעיות דלא איפשטו שם פרק נערה (דף ג"ד) ובהלכות הילכך לית להו דכל תיקו דמונא חומרא לתובע וקולא לנתבע וה"מ לאחר מיתה אבל בחיי אביהן חייב לזונם כתקנת אושא עד ו' שנים כדכתבינן לעיל ע"כ לשון ההלכות, וכבר נתבאר פ"ב הלכות אלו דיני האב במזונות בניו בחייו וכו' ע"כ. ופלא קצת על הרב המגיד שהביא מהלכות (היינו הרי"ף) שכתב אבל בחיי אביהן חייב לזונם כתקנת אושא עד שש שנים, ולא העיר שהר"מ לא הזכיר זאת? ועוד הרי הוא מסיים וכבר נתבאר פרק י"ב (הי"ד) דיני האב במזונות בניו בחייו וכו' והלא שם כתב הר"מ בהדיא שמכאן ואילך (היינו מן שש ומעלה) מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים ומשמע שמקודם לא מצד תקנת חכמים הוא, ולא מסתברא למימר כלל דכתקנת חכמים על הכל קאי, כי מלשונו מוכח שהם שני ענינים עד שש שנים הם חוב וכופין עליהם כלמזונות אשה, ומכאן ואילך הוא דבר חדש שצריך להאכילן כתקנת חכמים, ויש על זה רק כפיית דברים. וכן מוכח מלשונו וסדורו של השו"ע אהע"ז סי' ע"א סע"א שהביא את דברי הר"מ והפסיק בין עד שש שנים ובין מכאן ואילך בדבר גוסף חדש ואף שינה קצת מלשונו ע"ש, וכן מוכח מהסמ"ג לאוין פ"א שדרכו להעתיק לשון הר"מ לסדרו ולסגנונו בהתאם לפירושו, וז"ל בפרק אע"פ דרש רבי שילא כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים ומשם ואילך מתקנת חכמים היא להאכיל עד שיגדלו כדאיתא בכתובות דף מ"ט עכ"ל, הרי

7) לא ידעתי איך הוא לשיטתי ובמה תלוי לאחר שש בלפני שש, הרי יתכן שעד שש היחה תקני"ח לכפי' ממש, ואילו לאחר שש לכפי' בדברים. וכנראה שצ"ל בדעת הרא"ש של"צ תקנה לכפי' בדברים שהוא מצד עצם המצוה, ואילו לדעת הר"מ זה גופא תקני"ח היא. ואולי היא היא לדעתו תקנת אושא לפי המסקנא דגמרא כתובות מ"ט: לענין יותר מבני שש. אבל מ"מ לכאורה אין כל קשר בין זה לשאלת החיוב שלפני שש. העורך

שמשמעות לשונו מוכח עוד יותר קצת שמשם ואילך כתקנת חכמים ולא מקודם, הוא אף הוסיף „ו” ומשם ואילך וכן הוסיף בשו”ע שם, שמשמעותו ג”כ שהוא ענין לחד.

יד. ובוה מיושבים דברי המחבר שכתב בשו”ע אהע”ז סי’ ע”א סע”א חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם ומשם ואילך זנן בתקנת חכמים עד שיגדלו וכו’, ובהגר”א שם אות ב’ כתב על המלים כתקנת חכמים „צ”ע” ע”ש. והנה המעי’ בשו”ע יוכיח שהם תמצית דברי הר”מ והטור, והטור השמיט המלים כתקנת חכמים כמו שהסברנו מקודם משום דבשיטת אביו הרא”ש קאי. אמנם לענ”ד המחבר בשיטת הר”מ קאי ולכן החזיר המלים כתקנת חכמים, וכתב ומשם ואילך זנן בתקנת חכמים עד שיגדלו וכו’, לרמוז שרק משם ואילך היינו מאחרי שש זנן בתקנת חכמים ומכאן הדין של כפיית דברים שגוערין בו ומכלימים אותו וכיוצא בו ע”ש, אבל עד שש מחויב לפרנסם לא מצד תקנת אושא אלא מדין שנזכר במשנה כהר”מ ז”ל.

טו. גם מיושבים בזה דברי המחבר בסי’ קי”ב סע”ה, יבם אשת אחיו וילדה לו בת — וכן בת שנייה, וכן בת אנוסתו וכו’ וכן בת ארוסתו שנולדה לו בעודה ארוסה וכו’ אין להם מזונות אחר מיתת אביהן אבל בחייו הוא חייב במזונותן כדין שאר הבנים והבנות בחיי אביהן, ובפחות מבני שש מיירי כדמבואר בב”ש שם סק”ג, והנה גם כאן שינה המחבר מלשון הטור שכתב שבחייו חייב לזונם מתקנת אושא עד שש שנים, והמחבר סתם ולא הזכיר תקנת אושא, כי המחבר כאמור בשיטת הר”מ קאי שלא מתקנת אושא מחויב כנ”ל, לכן השמיט ענין תקנת אושא ותפס לשון הר”מ.

טז. ובבאר הגולה שם אות כ’ כתב והוסיף על המחבר המלים הללו: מדין תקנת אושא וכש”כ לעיל סי’ ס’ עכ”ל, והנה עפר אני תחת כפות רגליו, אולם אחרי מחילת כבודו לענ”ד האמת תראה דרכה שהמחבר הולך בשיטת הר”מ שהחויב הוא לא מצד תקנת אושא ולפיכך אין מקום להוספה זו כנ”ל. אף מה שסיים וכש”כ לעיל סי’ ס’ הוא כנראה טעות הדפוס, ואולי צ”ל סי’ ע”א, אולם גם שם נאמר רק על משם ואילך (מבן שש ואילך) זנן בתקנת חכמים אבל לא על לפני היותם בני שש כנ”ל, ומרוב קושי מוכרחים אולי לומר שבאר הגולה מפרש שהמלים בתקנת חכמים שבר”מ ובשו”ע על הכל קאי גם על פחות מבני שש, ועי’ מש”כ לעיל על הרב המגיד והוכחנו שאין משמעות הענין הלשון כך, ועי’ מהר”מ מלובלין הובא להלן שהוא מקשה על מי שמפרש שהחויב בפחות משש הוא משום תקנת אושא.

יז. אמנם בב”י סי’ קי”ב כתב על דברי הטור ד”ה ומש”כ בד”א אחר מותו אבל בחייו חייב לזונם מתקנת אושא עד שש שנים, כ”כ הפוסקים ופשוט הוא ותקנה זו איתא בס”פ הנזכר עכ”ל, הרי שהסכים שמקור החיוב עד שש שנים הוא תקנת אושא. אולם זהו להסברת שיטת הפוסקים אבל בשו”ע תפס וקבע כשיטת הר”מ ולשונו, כי להלכה למעשה אין נפ”מ בסיבת החיוב, יתר על כן המחבר בשו”ע שם פוסק דבארוסה, מיירי שבא על ארוסתו וילדה לו בת ואח”כ נשאה, דאי בלא נשאה כיון שהיא עצמה לית לה אף לבתה לית לה, ודברי המחבר הם כהרא”ש שם סי’ כ”ח שמביא כן בשם הראב”ד וכתב והאי פירושא ניתא טפי, כמש”כ בח”מ שם סקט”ו,

בב"ש סק"ב, ובהגר"א סק"א, דלא כרש"י ור"ן דבשלא נשאה מיירי אלא כתב לה כתובה בעודה ארוסה ומת, וגם הר"מ בפ"ט הי"ד דאישות סתם בנקודה זו, הרי שהמחבר הביא שיטת הרא"ש, ואעפ"כ בחיי האב חייב במזונותם שינה המחבר מלשון הרא"ש והביא את לשון הרמב"ם והשמיט המלים בתקנת אושא עד שש שכתוב ברא"ש. ולמה כל זה? אע"כ כנ"ל משום שהוא נקט את שיטת הר"מ.

ית. והנה בהגר"א שם סק"ב על המלים: אבל בחייו הוא חייב במזונותו כדין שאר הבנים והבנות בחיי אביהן, ציין: כהרא"ש שם הרי"ף והרמב"ם ועבה"ג. ולכאורה קצת קשה למה ציין את הרא"ש לפני הרי"ף והר"מ, ביחוד שכאן במחבר הלשון במשפט זה האחרון הוא של הר"מ, ומי כהגר"א שמדייק, והלא הרא"ש לוקח תמיד מהרי"ף גם בהלכה זו העתיק למעשה הרא"ש בעיקר את לשון הרי"ף ע"ש סוף פ"ד דכתובות, פרט למילים האחרונות, "כתקנת אושא" שלפנינו ברי"ף הן חסרות, וקרוב לודאי שגיר' הרא"ש ברי"ף היתה כגירסת הרב המגיד ברי"ף שהובא לעיל שגורס גם ברי"ף כתקנת אושא ע"ש. אולם ברי"ף שלפנינו אינו, לכן יתכן שאיחר הגר"א בציון את הרי"ף והר"מ, היות שהוא מסיים ועבה"ג היינו שהוסיף מדין תקנת אושא ועל הרא"ש לא שייך להוסיף זאת כי ברא"ש כתוב בהדיא בתקנת אושא, רק ברי"ף לפי גירסתינו ובר"מ לא נזכר בתקנת אושא וגם בשר"ע לא נזכר ולכן הוסיף עליהם ועי' באה"ג, ומשום כך הקדים את הרא"ש שלא יראה שעבה"ג קאי גם עליו, והיות שלהלכה למעשה אין הבדל, ציין גם את הרא"ש על השר"ע, ומכיון שציין הגר"א לבאה"ג לכאורה משמע שגם דעתו היא כך שהוא מדין תקנת אושא. אולם מכיון שלא כתב וכפי' בה"ג או וכבה"ג אלא ועי' באה"ג אין כ"כ הכרע בדבר.

יט. ובמהר"ם מלובלין סי' ע"ט הובא בא"מ סי' ע"א אות ג', תמה על דברי הטור בסי' ק"ב שכתב אבל בחייו חייב לזונן מתקנת אושא, שאינו מדוקדק דבפרק נערה שנתפתחה (מ"ט ב) משמע דתקנת אושא היא ביותר משש, דקאמר אמר ר' אלעא באושא התקינו שיהא אדם זן בניו ובנותיו, ועלה בעי התם הלכתא כוותיה או אין הלכתא כוותיה, אבל עד שש שנים חייב לזונן לכולי עלמא, והיינו ההיא דסוף פרק אע"פ כ"ר (ס"ה ב') ודרש עולא אפיתחא דבי נשיאה וכו', אם לא נאמר דהטור ס"ל דתקנת עד שש היא ג"כ תקנת אושא, ותרי תקנת היו באושא, מתחלה תיקנו עד שש, ואח"כ תיקנו ג"כ לאחר שש, ועל אחר שש איבעי ליה בגמ' (מ"ט ב') אי הלכתא כוותיה, אבל עד שש לכ"ע הוי הלכתא, וכמדומה לי שבהגהת מיימון אית כלשון הטור עכ"ל ע"ש.

ובאבני מלואים שם הוסיף לפרט ולהסביר את הקושי וכתב ובאמת דברי הגהות מיימוני תמוהים ביותר ע"ש פ"ב (דאישות הי"ד) על מ"ש הרמב"ם חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים, כתב עלה בהג"מ ז"ל (אות ט') באושא התקינו שיהא אדם זן בניו ובנותיו הקטנים ע"ש ופירש"י עד שיביאו שתי שערות עכ"ל, ולא ידענא למאי הביא הך תקנת אושא עד שיביאו ב' שערות כיון דמסקינן בגמ' דלית הלכתא כוותיה ע"ש פ' נערה, ובהרב מגיד מצאתי שכתב כלשון הטור ע"ש פ"ט דאישות (הי"ד) ז"ל אבל בת היבמה ובת השנייה כ"ו וה"מ לאחר מיתה אבל בחיי אביהן חייב לזונן בתקנת אושא עד שש שנים עכ"ל.

כ. והנה קצת תמוה שהרי גם בסי' ע"א מפורש בטור דעד שש חייב בתקנת חכמים והיא תקנת אושא כמו שהוכחנו מקודם, ולמה תמה מהר"ם מלובלין רק על מה שנאמר במרחקים בסי' קי"א ולא תמה על מה שנאמר באותו ענין בסי' ע"א, אמנם בסי' ע"א נאמר תקנת חכמים ובסי' קי"ב כתב בהדיא המלים תקנת אושא, אולם כלום יש ספק בדבר שתקנת חכמים הכונה תקנת אושא? (8) עכ"פ אחרי שנאמר בהדיא בטור בסי' קי"ב תקנת אושא ברור שתקנת חכמים שנאמר בסי' ע"א על אותו הדבר ודאי היינו תקנת אושא, והיה צריך לפחות לציין זאת. גם ראייה מפורשת מהרב המגיד פי"ב דאישות הי"ד שם שעל תקנת חכמים שכתב הר"מ מביא הרב המגיד שם תקנת אושא ע"ש. והטעם שבסי' ע"א כתב תקנת חכמים ובסי' קי"ב כתב תקנת אושא אחרי שאחת היא למה שינו לשונם. הנה מקור השינוי הוא הרא"ש אבי בעל הטורים שבפ"ד דכתובות סי' י"ד כתב בענין פחות מבני שש שהיא תקנת חכמים, ובסי' כ"ח שם כתב שהיא תקנת אושא והטעם משום דבסי' כ"ח מיירי בעצם החיוב לזון הילדים עד שש ע"כ כתב שהיא תקנת אושא, וכן בטור בסי' קי"ב. ובסי' י"ד מיירי הרא"ש בהגדרת תקנת החיוב לענין אם יש להם נכסים כגון שנפלו להם מבית אבי אמן, ומצד הגדרת החיוב חשיבותה שהיא תקנת חכמים, וע"כ כתב בשם רבינו מאיר מכיון שתקנת חכמים היא ע"כ זכו במזונותיהם וכו' ע"ש, ודין זה העתיקו בטור בסי' ע"א ע"ש. אבל פשוט וברור שתקנת חכמים היינו תקנת אושא כנ"ל. וכדמפורש כפי' הרא"ש בנדורים דף ל"ח במשנה שם. ובספר פרשת המלך על הרמב"ם בהל' אישות פי"ב שם כבר העיר שדברי הטור בסי' קי"ב הם דברי הרא"ש כמו שכתב בספר עמוד האש להגריי אייזנשטיין זצ"ל, בקונטרס עמודי ירושלים פ"ד ה"ח דכתובות, ודברי הרב המגיד שהביא הא"מ הם משמיה דהרי"ף, ומקשה שפלא שהם לא עמדו על כך וע"ש מש"כ בכל הענין. ולהלן בעזרהי נדון עוד בענין ואין שנים מתנבאים בסגנון אחד.

כא. ומה שמקשים מהר"ם מלובלין והא"מ הנ"ל על הגהות מיימוני נראה שיש שם פשוט טעות דפוס, כי אין דברי הג"מ הולכים על „ופחות משש“, שהרי בר"מ שם כתוב אחרי בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש, מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים ע"כ, ועל המלים עד שיגדלו קאי הציון של

(8) באמת מגופא דגמרא בדברי ר' עולא אין מבואר שזה ג"כ מתקנות אושא היא, ולכן נקט המהר"ם פשטא דמילתא שדברי ר' עולא הם מתקנה קדומה ותקנת אושא נוגעת רק לבני שש ומעלה ואין הלכה כמותם. ובאמת תמוה מנין לו לרא"ש (וכן לרי"ף) להכניס בדברי ר' עולא תקנת אושא. והנראה שמבאר כן הבעיא בגמרא אם הלכתא כותיה, שלכאורה תמוהה שאלה זו משו"מ לא תהא הלכה כתקנות אושא, ואם הספק אם היו תקנות אושא, ל"ש בזה הלשון „הלכתא כותיה“. עי' לקמן אות כ"ה מהאב"מ. ולזאת מפרש הרא"ש שבעיקר הדין ודאי היתה תקנת אושא, אלא שיתכן לפרשה בפתחים מבני שש והיינו הא דר' עולא. ויש לפרשה בלמעלה משש, כר"י בר"ח, והא דר' עולא תקנה קדומה היא, ועי' לקמן אות כ"ט מהירושלמי ונו"כ. ובוזה הוכרע בגמרא דלית הלכתא כותי' דר"י בר"ח, ולמעלה משש אינה תקנת אושא (ודין הכפי' בדברים רק מכה מצוח הצדקה הוא), וממילא שדברי ר' עולא מכה תקנת אושא הם.

הגהות מיימוני וכאן צריכה להיות האות (ט) של הציון. שבר"מ יש כאן שני דברים: א) שמשש שנים ואילך אע"פ שאין חובה מאכילן מתקנת חכמים היינו תקנת אושא כנ"ל, ב) שהגיל משש ואילך הוא עד שיגדלו, וע"ז האחרון מציין הגהות מיימוני באושא התקינו שיהא זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים וכו' ע"ש ופירש"י עד שיביאו שתי שערות ע"ש. היינו דעד שיגדלו שבר"מ הוא עד שיביא ב' שערות כדפי' רש"י. אלא שהאות (ט) הועמדה בדפוס על המלים בניו ובנותיו של פחות משש, והוא טעות פשוט וברור, ובחינם הרעישו.

כב. וכע"ז יש לפרש את הב"י בסי' ע"א, על דברי הטור שכתב ומשש ואילך מצוה לזונם עד שיהיו גדולים וע"ז נאמר עושה צדקה בכל עת, ובב"י שם כתב ומש"כ ומשם ואילך מצוה לזונם עד שיגדלו בפרק נערה שנתפתתה (דף מ"ט;) באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים ופרש"י כשהם קטנים עד שיביאו ב' שערות ע"כ, ולכאורה קשה מאד הלא הטור אינו מזכיר ענין תקנה אלא מטעם מצוה, ומקור הטור היא גמרא ערוכה בכתובות נ' א' אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת (תהלים ק"ו) וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת דרשו רבותינו שביבנה ואמרי לה ר"א זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים. ועוד הלא עד שש כתב הטור מקודם שהאב חייב לזון מצד תקנת חכמים אבל משש ואילך אין תקנת חכמים לשיטתו שהרי השמיט שם המלים כתקנת חכמים, א"כ איך כתב ע"ז הב"י באושא התקינו וכו', ועוד, הלא שם בכתובות (מ"ט ב') הופרך אילעא ומסקינן דלא כוותיה דר' אילעא אר"ל ע"י רש"י שם ד"ה ת"ש, וכן בר"ן שם העתיק דברי רש"י, וכן במאירי שם (סוף מ"ט ב') כתב ולפי דרכך למדנו על מה שאמרו באושא התקינו שיהא אדם זן בניו ובנותיו כשהן קטנים שאין הלכה כן. אלא נראה ברור שאין כונת הב"י כאן לציין מקור ההלכה שהיא תקנת אושא, אלא לציין המקור של עד שיהיו גדולים, שזה לא מפורש בגמ' רק ברש"י שם, וע"ז הביא הב"י את הגמ' כדי להביא את רש"י שאומר בהדיא שהגיל שנקראים קטנים מאחרי שש הוא עד שיביאו שתי שערות, והוא המקור של עד שיגדלו שמזכיר הטור ע"ש.

כג. ולפי דברי מהר"ם מלובלין הנ"ל יוצא איפוא שדעתו היא שעד שש שנים האב חייב לזון בניו לא מצד תקנת אושא, אמנם אין הוא אומר מצד מה הוא חייב הלא לא מסתבר למימר שעולא מחדש דבר זה. שהרי לכר"ע חייב לזונם בפחות משש ע"י תוס' כתובות שם ד"ה כשהם קטנים, ולדעת הטור שהיא שיטת הרא"ש כנ"ל, נראה למהר"ם מלובלין שס"ל שהיו שתי תקנות אושא, אחת עד שש שנים, אחת משש ועד שיגדלו, והתקנה השניה לא נתקבלה להלכה. והנה לעיל ביארנו שדעת הר"מ היא שמשש ואילך עד שיגדלו היתה ונשארה תקנת אושא, אם כי לא שחייב לזונם אלא שצריך לזונם. ועד שש לא היתה החיוב מטעם תקנת אושא כי היה כבר דין שהאב חייב במזונותיהם. א"כ עלינו לנסות לבאר איך יתפרשו הסוגיות הדנות בזה, לפי כל שיטה ושיטה. כבר הבאנו לעיל הא דכתובות ס"ה ב' דרש רבי עולא וכו' אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים, עד כמה עד בן שש כדרב אסי וכו', ויש לברר איפוא אמרו? ומה אמרו? כלומר מה כלול במה שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, האם הכונה שאמרו שאין חובה לזון, אבל אמרו שצריך לזון את בניו הקטנים,

או בנוגע לצורך לא אמרו דבר. ועוד יש לדייק במה שמסיים רבי עולא אבל זן קטני קטנים, האם גם זה בכלל אמרו, או אין זה בכלל אמרו.

כד. והנה מדסתם רבי עולא רבה ואמר אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו וכו' ולא אמר מי אמר ואיפוא אמרו משמע שזה דבר מפורסם⁹. ומטין הדברים שכונתו לתקנת אושא, שנזכר בכתובות שם לעיל דף מ"ט ב' ע"י אמוראי כמוהו בן תקופתו, אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום ריב"ח באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים, וכן הסמיך הרי"ף בפ"ד דכתובות שם לדברי רבי אילעא את דברי עולא רבה (ושם הגי' רבא בר עולא) וכן הסמיכם הרא"ש בפ"ד ה' י"ד שם. יתר על כן בירושלמי כתובות פ"ד ה"ח וטסמכו שני המאמרים וז"ל רשב"ל בשם ריב"ח נמנו באושא שיהא אדם זן את בניו הקטנים, אמר ר' יוחנן יודעין אנו מי היה במיניין, עוקבא אתא לגבי ר"י אמר ליה עוקבא זון בניך אמר ליה מנן מרי, אמר ליה עוקבא רשיעא זון בניך, אמר רבי עולא מתניתא אמרה כן שיהא אדם זן בניו קטנים דחנינן תמן אם היתה מניקה פוחתין ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה. ועי' בשירי קרבן ובמראה פנים שם שמסתפקין אם עולא בקטני קטנים מיירי כמו בבבלי שם או בקטנים מיירי. ולפי"ז אף בקטנים כופין לירושלמי עי' בקרבן העדה ובפני משה שם, וכיון שאין הכרע בדבר אין זה משנה כמוכח את המפורש בבבלי.

כה. ולפי"ז לר"מ יהיה פירוש הגמ' בכתובות כד: אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, היינו אע"פ שאמרו באושא שאין חובה לזון, אבל אמרו שהוא צריך לזון, נמצא שלאחרי שש יש תקנת חכמים שיאכילן. ומכאן יתכן שיסת הר"מ שמאחרי שש עד שיגדלו מאכילן מצד תקנת חכמים. ומה שמסיים עולא אבל זן קטני קטנים פירושו אבל קטני קטנים חובה קדומה לזון, לא מצד תקנת אושא. והיא הנזכרת בנדדים ל"ה, ואף מפרשים ומסתייעים מהמשנה דכתובות שם ס"ה ב' כנ"ל. והא דאיבעיא בכתובות מ"ט ב' אי הלכתא כוותיה דרבי אילעא או אין הלכתא כוותיה היינו אם הלכתא כוותיה שלדעתיה אמרו באושא שחובה לזון לאחרי שש שנים, או אין הלכתא כוותיה דבאושא אמרו רק שהוא צריך להאכילן אבל לא שחובה לזון, ופשיט בגמ' שם דהאב רק צריך להאכילן אבל אין חובה לזון ע"ש, וכע"ז מצאתי שפי' בספר דינא דחיי ת"א לאוין פ"א דף ע"ה ע"ג ע"ש. נמצא שבאושא דנו בדבר מזון לקטנים של אחרי שש אלא שהמחלוקת היא רק אם אמרו שחובה או אמרו שרק צריך אבל לא חובה. ופירוש זה ניחא טפי, אחרת אם נימא שלא דנו באושא בדבר מזון קטנים של אחר שש יוצא שאילעא כאילו אמר דבר שלא אמרו באושא כלל, ועי' בא"מ סי' ע"א שמתאמץ לפרש ע"פ רש"י ממהדורא קמא שהאיבעיא אי הלכתא כוותיה היינו כאילעא שתיקנו באושא או אין הלכתא כוותיה דלא תיקנו באושא בענין אחרי שש כלל, כלומר אין הבעיא אי הלכתא כאושא אלא אי הלכתא כאילעא שאמרו כן באושא, דאי אמרו כן באושא

9 בפשטות הכונה למשנה כתובות מ"ט. שבין לדעת ר"י בין לדעת ר"מ מזון הבנות והבנים אינו אלא מצוה.
העורך

ודאי הלכתא כך ע"ש, ברם בירושלמי כתובות הנ"ל הלא איתא בהדיא אמר ר' יוחנן יודעין אנו מי היו במיניין, הרי פשטיות משמעות הענין שודאי אמרו כן באושא והבעיא היא רק אם ההלכה היא כך וצ"ע.

כו. ולטור וסיעתו שס"ל דלאחר שש אין תקנת שוא כלל נפרש אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים, האי אמרו הכונה לדברי רב יהודה, רב חסדא, ורבא בדף מ"ט ב' שם, דס"ל דלית הילכתא כרבי אילעא שאמר דבאושא התקינו שיהא אדם זן את בניו וכו' ועי' רש"י כתובות מ"ט ד"ה ת"ש דלית הילכתא כוותיה וכו' ובר"ן שם במאירי ובתוס' רי"ד שם; ומה שמסיים עולא (ס"ה ב') אבל זן קטני קטנים חיינו תקנה זו ודאי תיקנו באושא, וכ"ע ס"ל כן. ולדעת מהר"ם מלובלין עצמו שעד שש לא תיקנו באושא, ומשש ואילך לית הילכתא כוותיה דאילעא, יפרש בענין פחות משש כהטור שלא תיקנו, ובענין יותר משש כהרמב"ם שלא היו צריכים לתקנת אושא, אולי משום שכך היה מקובל אצלם מזמן, ורבי עולא רק ביסס והוכיח את הדבר כמו שיבואר להלן.

כו. ובאשר להגדרה מה כלול במלה "כשם" שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו וכו' שכתב הר"מ הנ"ל בפ"ב דאישות הי"ד, הנה זה ודאי שאין כונת הר"מ לומר כשם שאדם חייב במזונות אשתו מן התורה ולדעתו כדמבואר שם ה"ב, כך הוא חייב במזונות בניו וכו' מן התורה, כי אין לנו שום מקור מפורש בתורה ולא דיוק שאב חייב במזונות בניו הקטנים כנ"ל, וכש"כ הרמב"ן שהובא לעיל, ובתשובת הרשב"א ח"ב סי' שצ"א הוסיף ואמר שאין החיוב הזה אפילו מתנאי כתובה כדמוכח מהמשנה והגמ' בכתובות מ"ט א', שאף הבנות אינן נזונות מתנאי כתובה אלא לאחר מיתת אביהן, אבל בחיי האב אינן נזונות מתנאי כתובה, ובגמ' שם נתלקו דגו ר"מ, ר' יהודה, ור' יוחנן אי איכא מצוה ומי עדיף ממי הבנים דעסקי בדאורייתא או הבנות משום זילותא, ובירושלמי שם פ"ד ה"ח שלא יצאו לתרבות רעה, אבל הכל מדרבנן. גם בפ"י הרא"ש גדרים שם שהובא לעיל מוכיח מכאן דמצוה רק איכא לזון ילדיו הקטנים, וענין תקנת אושא ודאי אין לה שייכות לחיוב תורה. ועי' בקובץ התורה והמדינה ה—ו עמוד קע"ג קע"ד מש"כ נידון. גם הביא מארעא דרבנן מערכת אות מ' סי' ת"ו שכתב דמדברי הר"מ הנ"ל שכתב כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו וכו'. נראה דחיובן מן התורה ע"ש. אמנם כבר הוכחנו מהתלמוד והראשונים הנ"ל שאין מקום לאמר שחיוב מזונות בניו הקטנים מן התורה היא, ומכיון שכך הדרגא לשאלה מה כלול במלה "כשם" שאדם חייב במזונות אשתו וכו' שכתב הר"מ.

כת. ונלענ"ד שאין המלה "כשם" חידושו של הר"מ כדי לדמות חובות מזונות הילדים לחובת מזונות האשה, במקור החיוב ולא בצורת החיוב, אלא הסבר על סיבת החיוב. דבכתובות שם דרש עולא רבה אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים עד כמה עד בני שש כדרב אסי, דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בערוב אמו, ממאי מדקתני היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה, מ"ט לאו משום דבעי למיכל בהדא וכו' וברש"י יוצא בערוב אמו, עברה אמו לצפון ואביו לדרום, אמו מוליכתו אצלה ואין אביו

מוליכו אצלו שעדיין הוא צריך לאמו ובתרה שדיוהו רבנו אלמא עד שש צריך סיוע מאמו וכשם שהבעל זן אותה כך זן אותו עמה עכ"ל. לכאורה קשה הלא הראיה מהא דיוצא בערוב אמו היא רק שעד גיל זה, היינו גיל שש הוא נקרא מקטני קטנים וצריך סיוע דאמו ולמה מוסיף ומסיק רש"י וכשם שהבעל זן אותה כך הוא זן אותו עמה, ונראה שרש"י מפרש דמהא דיוצא בערוב אמו אנו יודעים לא רק שעד שש שנים הוא מקטני קטנים אלא גם זה שהאב צריך לפרנס אותו, ולתת את המזונות עבורו לאם, מכיון שהקטן קבוע אה, הוא מה שרש"י אומר יוצא בערוב אמו עדיין הוא צריך לאמו ובתרה שדיוהו רבנו, אלמא עד שש צריך סיוע מאמו וכשם שהבעל זן אותה כך צריך לזון אותו עמה ע"כ, כלומר מכאן ראייה כפולה (א) לזון אותה (ב) עמה — עם האם. אמנם הדברים יהיו מוטעמים יותר אם נפרש שגם דעת רש"י היא שהראיה מהמשנה הופרכה כמו שהוכחנו מהתוס' רי"ד וכמו שפירשו לעיל לדעת הרא"ש, ונמצא שכל הראיה היא רק מזה שהבן עד שש נמצא עם האם וצריך סיוע שלה. ואתא שפיר שרש"י מדגיש שמכאן הראיה לא רק שעד שש הוה קטני קטנים אלא אף ההסבר למה שהאב צריך לפרנסו מכיון שצריך סיוע, ומכיון שהוא נגרר אחרי האם ונמצא אתה צריך לתת לה עבור הבן, וא"ש למה שרש"י אינו מזכיר כלום מענין הראיה מהמשנה מדמוסיפין לה על מזונותיה וכו', משום שכ"ז הופרך. ועי' בספר דינא דחיי ח"א לאוין פ"א דף ע"ה שכתב שאע"פ שהראיה מהמשנה הופרכה אולם הטעם משום דבעי למיכל בהדה נשאר.

כט. וכן פירש בתוס' רי"ד שם וז"ל יוצא בערוב אמו פי' אם ערבה אמו לצפון ואביו ערב לדרום עם אמו יוצא ולא עם אביו שאינו יכול להפרד מאמו והלכך כשם שחייב לזון את אשתו כך חייב לזון בניו קטנים התלויין (עליו) [עליה] עכ"ל. הרי שפי' בהדיא כרש"י לענין לזון את הבן, אמנם אינו מזכיר את הפרט השני לענין עמה ע"ש, ודברי הגמ' וממאי דקתני וכו', יהיה לפי"ז הוכחה נוספת. המענין הוא ששניהם השתמשו כאן בבטוי "כשם", ברש"י "וכשם שהבעל זן אותה" וכו' ובתוס' רי"ד והלכך "כשם" שחייב לזון את אשתו כך חייב לזון בניו הקטנים וכו'. וזהו כנראה מקור הבטוי כשם שהאדם חייב במזונות אשתו כך וכו' שכתב הר"מ, כי זהו הסבר וטעם חיוב המזונות שכלול בדברי רבי עולא רבה. כלומר לכן האב חייב לפרנסם כשם שהוא חייב לפרנס את אשתו הואיל ואין הם עצמאים שהרי הם אפי' נגררים אחרי האם עד היותם בני שש, והמלה כשם מסבירה איפוא את סיבת החיוב ולא את מהותו.

ועי' מל"מ פי"ב דאישות הי"ד שכתב בשם א"ה ומדברי רבינו שכתב כשם שאדם חייב וכו' משמע דס"ל כהר"ן דמזונות בניו מדין מזונות אמם נגעו בה דאלי"כ למאי הלכתא אקשינהו לימא חייב אדם לזון את בניו, גם הב"ח בסי' ע"א אמר להוכיח מהמלה כשם שמטרתה להשוות מזונות הבנים למזונות האשה לענין לחייב אף ביש להם משלהם.

ל. ובוזה שביארנו מיושבים דברי הר"מ, ואין ראייה דכהר"ן ס"ל, להיפך מדסתם הרמב"ם ולא כתב דאם אין אמם קיימת אינו חייב במזונות משמע דלא ס"ל כהר"ן שמשום מזונות אמם ממש נגעו בהם, והמלה כשם היא רק ראייה והסבר בדברי עולא

בטעם החיוב הנ"ל¹⁰), וכן מוכח מדברי הסמ"ג לאוין פ"א שדרכו כידוע להעתיק דברי הר"מ ולסדרם עתים להבלטת הפירוש, וז"ל בפרק אע"פ דרש רבי שילא (לפנינו עולא) כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש, ומשם ואילך מתקנת חכמים כדאימא בכתובות דף מ"ט עכ"ל. הרי שהדגיש שהמלה כשם הוא עצם תוכן הדרשה של עולא, כדמוכח גם מפרש"י ותוס' רי"ד הנ"ל, ומכיון שאין זו מלה מחודשת של הר"מ אין היא באה איפוא כדי לדמות את חובות מזונות הילדים לחובת מזונות האשה, לא בגורם החיוב ולא בצורת החיוב, אלא בתור הסבר על עצם החיוב כאמור. עכ"פ אין כאן נדמה לי ענין של גירסא חדשה בגמ' שהרי גם רש"י ותוס' רי"ד מזכירים את מלת "כשם" בתור פי' כנ"ל, ועי' בהתורה והמדינה שם עמוד קע"ג.

לא. ובוזה שביארנו שהמלה "כשם" אין מטרתה להגדיר את מהות החיוב מוטעמים יפה דברי הר"מ בפ"ג דאישות ה"ו הובא באבע"ז סי' ע"ג סע"ו, וז"ל ולא האשה בלבד אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות חייב ליתן להם כסות המספקת להם וכלי תשמיש ומדור לשכון בו, ואינו נותן להם לפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד עכ"ל. ובצורכי האשה הרי חייב לפי עושרו או כבודה עי' כתובות ס"א א', ובאהע"ז סי' ס"ד סע"ד, וסי' ע' סע"א. הרי שאין מזונות הילדים דומים למזונות האשה במהותם, ועי' ח"מ אהע"ז סי' ע"א סק"א שנסתפק בענין מזון הבנים עד היותם בני שש אם די שנותן להם מזון כל דהוא או שצריך לזון אותם כשם שהוא זן את אשתו והם עולים עמה. ונוטה לתלות קצת דלהר"ן צריך לזון אותם במזונות שנותן לאמם, משא"כ לרא"ש וסיעתו ומציין לדברי הרמב"ם הנ"ל שהובא בשו"ע שם שדי להם בכסות המספקת וה"ה במזונות ע"ש. כאמור אפשר להטעים ולתלות רק קצת בזה. כי יש לדחות ולומר דאף שמדמים חובת מזונות הילדים לחובת מזונות האשה, רק אצל האשה שייך הדרשה דבעולת בעל שעולה עמו ואינה יורדת עמו כתובות ס"א א', ועי' ח"מ סי' ע"ג סק"ו. וב"ש שם סק"ה.

לב. מאידך אנו מוצאים שחובת מזונות הילדים עולה על חובת מזונות האשה לדעת הר"מ במקום שהתפרנסו ע"י אחרים, הרי שגם מכאן ראייה והוכחה שאין מזונות הבנים דומים למזונות האשה. דברי הר"מ הם בתשובת הרמב"ם סי' קמ"ט (נדפס בר"מ הוצאת אל המקורות, ירושלים עיה"ק) וז"ל: שאלה על ראובן שגירש אשתו והיה לו בת ממנה בת ארבע שנים ובקש לקחת הבת לגדלה תחת כנפיו. וגרושתו מנעתה ממנו באמרה אני אגדל את בת. וטען הוא ואמר אם כן איני נותן לה מזונות ובאו לבית דין הנמצא לפי העת ודן שהדין עם ראובן שאינו חייב במזונות הבת אלא תהיה עמו. ומתוך דברי הדיין פחדה האשה וקבלה על עצמה בקנין לזון את בתה ולפרנסה. ואחר כשתי שנים נשאת האשה לאיש אחר

10) אם טעם החיוב מצד שנגרר אחרי אמו הרי מכאן מוכרח שחיובו הוא רק מגדר מזונות האם, שאל"כ מה בכך שנגרר אחריה, וכי מה יש בזה בכדי לחייב את אביו במזונותיו. ולשון הגמרא וכן שטות הענין שאין בדין זה של עירוב שום ראי' לעצם הדין, רק לענין קביעת הגבול של קטני קטנים.

והתנה עם בעלה השני לזון את בתה עד זמן נשואיה ואין יכולת האיש לזונה ואין ידו משגת. ובאה לבית דין אחר ודן לה שחייב אבי הבת לזון את בתו עד שש, ויותר על שש אם הוא אמיד וכו'. — ועתה אדיעך רבנו שהדיין הראשון והאחרון אני הוא ואני הוא שסידרתי השאלה וכו'. —

ועוד מה שטוענת האם ורוצה להוציא מבעלה הראשון פרנסת השנים שעברו יש לנו לטעון ולומר מכל מקום כבר פרנסה אחר תחתי ולא נחסרה הבת כלום יש לנו לדמותה לאשה שהלך בעלה למדינת הים ועמד אחר ופרנס את אשתו (כתובות ק"ו. ב) דקיי"ל כחנן דאמר איבד מעותיו וכו' או להנושא את ארוסה ופסקה עמו לזון את בתה חמש שנים (כתובות ק"א ב') מדמינן לה שאם נשאת לאחר ופסקה השני לזון את בתה ה' שנים שזה הראשון חייב במזונותיה ואין יכול לטעון ולומר כבר יש לה מזונות מן השני וכו' אף זו נמי יכול לטעון וכו' או דילמא לא (דאמי) [דמי] דהתם חייב עצמו בתנאי וחוב יש לבת עליו ואינו יכול להשמיט עצמו מן החוב. אבל תקנת אושא אינה אלא בזמן שהבנים קטנים ואין להם במה יתפרנסו אבל אם היה להם במה יתפרנסו לא חייב בתקנת אושא, הכל יבאר לי רבנו היטב ושכרו כפול בעולם הזה ולבא, ע"כ השאלה מר' פינחס הדיין, בקצרה.

תשובה — ועל עסקי המזונות אם מדמינן לאחד שעמד ופרנס את אשתו או לזו שפסקה על מזונות בת עם הראשון או האחרון ודאי שדבר זה צריך עיון הרבה ואיכא לדמותה בהאי ואיכא לדמותה להאי, ודעתי נוטה שהאב חייב (במזונותיה) [במזונות] שנים שעברו וכו' עכ"ל תשובת הרמב"ם.

לג. ומכאן ראייה נוספת שדעת הר"מ דאף כשיש לילדים ממה להתפרנס חייב האב לזונם, שהרי ביותר מזה חייב הר"מ אף כשנתפרנסה, ולכן סתם הר"מ בהלכה ולא חילק בין יש לילדים ממה להתפרנס ובין אם אין להם, דמשמע דבכל אופן חייב האב לפרנסתם עד שש. וכמו שנפסק להלכה באהע"ז סי' ע"א כמהר"ם מרוטנברג, ודלא כהדבר משה לר' משה אמארייליו חא"ה סי' מ"ה שכתב דהיינו טעמא שסתם ופסק המחבר בסי' ע"א, כמהר"ם מרוטנברג, משום שלא ראה את דברי הרשב"א בתשובה ח"ב סי' שצ"א, דבזמנם לא יצא לאור עולם דאילו ראו דברי הרשב"א אין ספק שלא היו מביאים דברי מהר"ם כסתם משנה. ומכריע דמצי המוחזק לומר קי"ל כהיש מי שאומר וכהרשב"א שיסכים לדעתו דאם יש לילדים אינו חייב לזונם ע"ש. שהרי גם הר"מ ס"ל דאף אם יש להם חייב האב לפרנסתם כנ"ל. (ומדברי תשובת הר"מ יוצא לנו חידוש גדול, שמוסד שמפרנס את הילדים עד שש שנים, אם לא פרנסו את הילדים ע"ח חוב של אביהם, יכולים לתבוע בשמם עבורם מאביהם גם אח"כ עבור העבר. וכבר עמדתי על זה במקום אחר, ואכמ"ל בזה).

לד. ובדבר מה שקבע הר"מ זמן אחיד עד שיהו בני שש שנים שעד אז חייב האב לפרנסו ולא חילק בין קטן חריף שאינו צריך לאמו אף לפני שש, לשאינו חריף, הנה כאמור האבני מלואים בסי' ע"א ס"ל אחרת, ודעתו היא מכיון דבא"ח סי' חר"מ כתב בשר"ע דקטן שאינו צריך לאמו שהוא כבן חמש כבן שש חייב בסוכה מדברי סופרים ע"ש, והיינו כל חד לפום חורפיה, ועל יסוד זה כתב במג"א סי' תי"ד סק"ב דאם הוא חריף ואינו צריך לאמו אפי' בן חמש אינו יוצא בערוב אמו ע"ש.

ולפי"ז נראה לא"מ שם דה"ה למזונות אם הוא חריף ואינו צריך לאמו אין האב חייב במזונותיו אפי' הוא בן חמש, ואפי' למש"כ שם דלאו משום מזונות אמם נגעו בה ואפי' מתה אמו חייב האב לזוננו דלא כהר"ן, מ"מ כיון שבש"ס ס"פ אע"פ (ס"ה ב') אמרו עד כמה עד בן שש דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בערוב אמו. א"כ מבואר דעיקר מה שנקראו קטני קטנים הוא משום דיוצא בערוב אמו. וכל שאינו יוצא בערוב אמו לא מקרי קטני קטנים ואינו חייב במזונותיו עכ"ל ע"ש.

לה. והנה בכתובות ס"ה ב' שם הובא לענין הגדרת קטני קטנים רק הא דרב אסי, שאמר קטן בן שש יוצא בעירוב אמו, ובמקומו בעירובין פ"ב א' חולקים ע"ז דבי ר' ינאי ורשב"ל וס"ל כבר ארבע ובר חמש. כל חד לפום חורפיה ע"י רש"י שם ד"ה כבר ארבע, ולמה כאן לענין חיוב מזונות הובא רק דרב אסי, אף אם נימא דעולא כרב אסי ס"ל. אבל למה לא הזכירו כלל את החולקים בזה.

ונראה לענ"ד כי מידת חורפיה של פחות מבן שש יכול אולי להביא לידי כך שלא יהא נגרר אחר אמו כל כך. ולכן לענין פטור סוכה ולצאת בעירוב אמו חולקים ע"ז דבי ר' ינאי ורשב"ל. אבל אין מדת חורפיה של ילד פחות מבן שש יכול להביאו לידי כך שיהיה עצמאי במידה מסויימת עד שאביו לא יהא חייב לזוננו, א"כ לענין זה אין חילוק שפחות מבן שש הוא בכלל קטני קטנים, ולכן לא הובא כאן רק הא דרב אסי ששיעורו עד בני שש.

לו. ועוד שם לענין סוכה ועירוב אין זה ענין של תקנה אלא מכיון שהוא נגרר אחר אמו, אביו פטור מלחנכו כי לא הגיע לתורת חינוך, ע"י מאירי סוכה דף כ"ח א', ואם אינו צריך לאמו חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות, ר"מ פ"ו דהל' סוכה ה"א, אר"ח סי' תר"מ סע"ב ע"ש, וכן בענין ערוב תחומין מכיון שהוא תלוי באמו אם עירבה לעצמה מוליכתו עמה דכגופה דמי דמסתמא דעתה היתה על הקטן דלא סגי ליה בלאו הכי, וא"כ זה תלוי לפום חורפיה של כל ילד וילד ע"י ט"ז אר"ח סי' תר"מ סק"ב מש"כ בכל זה אבל החיוב לזון הבנים והבנות עד שש היא תקנה בין אם היא תקנת אושא או תקנה קדומה, ובתקנה של חיוב ממון לא שייך לחלוק לפום חורפיה דא"כ נתת שיעור כל אחד בידו.

ולכן נראה לענ"ד דלענין חיוב מזונות עד שש אין חילוק בין קטן חריף שאינו צריך לאמו אף לפני שש לבין שאינו חריף כדמוכח ממשמעות הר"מ שסתם וקבע זמן אחיד עד שהיו בני שש שנים, וע"י הגר"א אר"ח סי' תר"מ שכתב שבר"מ וקבע זמן אחיד עד שהיו בני שש שנים, וע"י הגר"א אר"ח סי' תר"מ שכתב שבר"מ בהל' סוכה הנ"ל שהעתיקו השו"ע הנ"ל שכתוב בו כבן חמש כבן שש, טעות סופר הוא וצ"ל שהוא כבן שש, כרב אשי ע"ש, נמצא שגם לענין סוכה ועירוב אנו פוסקים רק כר"א, א"כ להלכה אין אנו פוסקים בשום דבר לפי הגר"א שזה תלוי לפום חורפיה, ע"ש.